

KIRKE OG KULTUR

Hefte 3 1985 90. årg. Redaktør Inge Lønning
Gyldendal Norsk Forlag

Inge Lønning Utdanning og forskning 129

Berge Furre Grundtvigianarar i den norske kyrkja 130

Signe Sandberg Den folkelige oppgave 148

Øivind Andersen Trøsteskriftet i antikk og kristen
tradisjon 153

Kjetil Hafstad Kirkens forkynneroppdrag
i dagens samfunn 166

→ *Emnetu Tesfay* Eritrea: Et land med tidlig kristendom 180

Ragne Bugge Revisjon av konkordatet — skille mellom
stat og kirke i Italia 188

Pris kr. 15

EMNETU TESFAY

ERITREA:

Et land med tidlig kristendom

Helt til ganske nylig har den koptisk-ortodokse kristendommen vært Eritreas offisielle religion. Men den har også vært det dypeste uttrykk for eritreernes nasjonale identitet. I dens særegne lokale form, med sterke innslag av arkaiske semittiske elementer, har eritreisk kristendom i århundrer vært et arnested for folkets kulturelle, politiske og sosiale liv. Kirken har uten tvil hatt den aller største betydning for folket i Eritreas høyland. Man finner en kirke på nesten hver eneste høyde i bebodde områder. Dessuten finnes det en rekke klostre som i århundrer har tjent som hjem for folk som har valgt å vie sitt liv til å arbeide for en rett livsførsel gjennom en tilbaketrukket tilværelse.

*Kristendommens
komme
til Eritrea*

I lang tid før mange i Europa hadde hørt om Jesus fra Nasaret var eritreerne hengivne kristne. Den eritreiske kristendomsformen er en gren av den koptiske eller monofysittiske kirken som oppsto i Egypt og som antas å ha nådd Eritrea i midten av det fjerde århundre. Det er altså mer enn 1500 år siden kristendommen kom over de øde veiene innover i landet.

På denne tiden oppsto det en splittelse mellom de kristne om synet på Kristi natur. Kirken i Alexandria forfektet dogmet om at Kristus bare hadde én (mono) natur (fysis), nemlig den guddommelige. I motsetning til denne hevdet den romersk-katolske og den gresk-ortodokse kirken at Kristus hadde to naturer, både en menneskelig og en guddommelig. Kirken i Alexandria ble fordømt av kirkemøtet i Chalcedon i 451 e. Kr. Noen av tilhengerne flyktet sørover til Arabia, Eritrea og til det aksumittiske riket i Etiopia. Her oversatte de Bibelen til geez (et gammelt semittisk språk), grunnla flere klostre, bygde kirker og drev et omfattende misjonsarbeid.

Overgangen til kristendommen i dette området var en prosess som tok lang tid. Kirken var også spredt geografisk. Men påvirkningen fra de monofysittiske flyktningene bidro

vesentlig til spredningen av kristendommen i området og førte til en fanatisk tilslutning til det monofysittiske dogmet. Fra det fjerde århundret til 1950 var den høyeste kirkelige autoritet, med få unntakelser, en egyptisk erkebiskop utnevnt og sendt av patriarken i Alexandria. Fra et kloster på den etiopiske siden av grensen, styrte han de kirkelige saker for regionen. Imidlertid ble kommunikasjonslinjene med Alexandria brutt i det sjuende århundret da islams skygge falt over Arabia og mange av landene sør for Middelhavet.

Etter flere hundreår med styrkeprøver mellom de to religionene marsjerte en mektig muslimsk høvding, Mohammed Gran, «den venstrehendte», i året 1540 sørover for å gjøre hele regionen til et muslimsk område. Han tilintetgjorde arméene til de kristne eritreeres høvdinge og hans styrker var sterkt overtallige. Han slo til mot den kristne befolkningen og brente kirkene deres. For å stoppe Mohammed Gran og hjelpe den kristne befolkningen marsjerte den unge Christovio da Gama, Vasco da Gamas fjerde sønn, sammen med 400 portugisiske soldater under utrolig motgang fra Rødehavskysten ved Massaua til høydeplatået. Til tross for at da Gama ble tatt til fange og drept, og mange av hans folk falt i slag, ble en sjelden og gammel kultur reddet ved dette offer.

I dag er de 3,5 millioner innbyggere i Eritrea omtrent jevnt fordelt mellom koptisk-ortodokse kristne og tilhengere av islam. Alle de andre religionene til sammen utgjør omtrent 1 pst. av hele befolkningen.

*Noen elementer av
trosinnholdet*

I tillegg til Bibelen omfatter kanon for Den koptisk-ortodokse kirken et antall av apokryfiske eller deuterokanoniske bøker. Det gamle og det nye testamentet tillegges samme autoritet. Bibeloversettelsen omfatter alle kanoniske og apokryfiske bøker som ble akseptert som ekte av kirken. Blant disse er Jesaias' himmelfart, Lovprisningen (Jubilee) og Enoks bok. De mange hymner og lovsanger i den koptiske kirken varierer i omfang fra noen få linjer til komposisjoner av anseelige lengder. De er først og fremst til-egnet jomfru Maria, men også til Kristus, englene og helgenene. «Kristi lovprisning» er laget etter modell av «Jomfruens lovprisning» og begge bøkene er ordnet etter ukedagene. Bøker med omtale av utallige mirakler gjort av engler og helgener, av Jesus og fremfor alt jomfru Maria er enhver koptisk kristens åndelige fundament. Det finnes også mange andre bøker med en apokalyptisk karakter, den vik-

tigste blant dem er den som inneholder ti visjoner om den endelige belønning som venter den gode, og straffen som venter den onde.

Alle kristne i Eritrea, både kvinner og menn, har på seg et lite kors av sølv, jern eller messing i et halsbånd. De har det på seg helt fra spedbarnsalderen og det blir lagt om halsen deres som et ledd i dåpsseremonien. I sitt daglige virke bruker eritreerne ofte religiøse uttrykk. Det ville være vanskelig å konversere på en skikkelig og høflig måte uten å referere direkte eller indirekte til Gud, helgenene eller kirken. Dette er like mye en kultur som en religiøs oppvisning. Den mosaiske regel om skillet mellom rent og urent ble samvittighetsfullt overholdt. Det er forbudt å servere kjøtt av dyr som ikke tygger drøv og som ikke har kløvde hofter eller som er blitt revet i hjel eller kvalt.

En gutt blir døpt i kirken ved full neddykning tre ganger, når morens urenhetsperiode er over den 40. dag etter fødselen. Ved denne anledning får han også en spesiell fadder, en «dåpsfar». En jente blir døpt den 80. dag og får en «dåpsmor». De navn som brukes av den kristne befolkning forteller om deres tilknytning til religionen eller til en særskilt helgen. Noen av de mest typiske navn er Gebreyesus (Jesu tjener), Habtemichael (Mikals gave), Gebremeskel (Korsets tjener), og Ametemariam (Marias datter). I tillegg bruker den kristne befolkning verdslige navn som uttrykker familiens frykt eller håp. Omskjærrelse er en rent sosial skikk i Eritrea. Den blir ikke feiret med noe religiøst rituale. Av de sju sakramentene er konfirmasjon og den siste olje gått ut av bruk. Skriftemål blir bare benyttet i forbindelse med alvorlige sykdommer. Bryllup blir feiret med timelange prosesjoner under prestens nærvær. Skilsmisse er bare tillatt i tilfelle av hor.

I vanskelige tider, med sorg og ulykke, blir ofte spørsmålet om skyld og straff aktuelt. Man ser det slik at Gud griper direkte inn i de menneskelige forhold. En dårlig høst mener man kommer av Guds vrede. Andre ulykker slik som dårlig helse blir sett på som resultat av at man ikke har overholdt en religiøs plikt, selv om man ikke vet hvilken synd den enkelte har begått.

Ifølge folketroen vil menneskene etter døden oppleve straff som står i forhold til det onde de har begått. Det er ulike grader av lidelse i helvete. Tilsvarende vil Gud belønne den ydmyke med rikdom og høy posisjon. Gud blir ansett for å være årsaken til suksess og lykke. Guds endelige belønning mottas i himmelen. Også den belønning som den

fromme kan vente å oppnå, er gradert etter den rettskaffenhet den enkelte har opparbeidet.

De gammeltestamentlige salmer var den mest brukte bok i det eritreiske samfunn. De har vært med på å forme folkets mentalitet og tankegang mer enn noen annen enkeltkilde. Den blir brukt som lærebok i kirkens skoler, ved gudstjenester og spesielt i begravelser hvor vanligvis flere av de 150 salmene kan bli lest. Den brukes også som en privat bønnebok og er vanligvis vakkert innbundet og dekorert som en kostbar skatt.

Bønn er viktig både offentlig og privat. Det brukes ofte skrevne bøtter, slik som salmene og ganske ofte Herrens bønn, Fadervår. Folk ber både for de levende og de døde. En særskilt form for bønn består i å gi løfte om å gjøre en gjentjeneste eller gi en gave til en av helgenene som takk for oppfyllelse av bønner. Nesten alt kan gis som gjengave dersom ønskene blir oppfylt, men de mest vanlige tingene er slike som kirken bruker: røkelse, lys, parasoller.

Maria og helgendyrkelsen

Koptisk ortodoks teologi foreskriver guddommelige påkallelser til Jomfru Maria, helgenene og englene. Deres rolle som «mellommenn» mellom det syndige mennesket og hans skaper, Gud, anerkjennes fullt ut. Mange løfter blir avgitt i Marias navn. Mange dager i kirkekalenderen blir feiret til minne om henne, blant annet hennes fødsel, hennes gjenninntreden i templet, hennes unnfangelse og hennes død. Mange kirker er vigslet i hennes navn. Hun er ofte avbildet i religiøse malerier og oftest kalt «vår mor» eller «barmhjertighetens pakt». Maria er særskilt ansett for å kunne være fødende kvinner til hjelp.

Man kan også avlegge løfter til St. Georg, St. Johannes og erkeenglene Mikael og Gabriel. De eritreiske helgener innbefatter også englene. I bønnene kan man henvende seg til dem, både med ønsker og takk for hjelp. Hver kirke eller landsby har utviklet en sterk tilknytning til en spesiell helgen. Kirken på stedet får navn etter denne helgenen. Når et kirkemedlem skal avlegge et løfte eller trenger et himmelsk vitne, kan han for eksempel si: «Mikael er mitt vitne». Helgenene blir beundret for sin hellighet og sin evne til å gjøre mirakler. Helgenenes betydning i folkets daglige liv illustreres av det faktum at helgendagene blir oftere brukt for dateringer på landsbygden enn de vanlige kalenderdagene. De viktigste helgenene feires ikke bare ved en årlig fest, men minnes også månedlig, og noen ganger blir flere dager hver måned tilegnet dem.

Faste og fest

Det er et stort antall fester i den eritreiske kirken. Blant disse kan en nevne: nyttår, Korsets fest, jul, Kristi omskjærelsesfest, dåp, påske, Kristi himmelfart og mange andre. Bare for jomfru Maria er det årlig 33 dager som er viet henne. Faste, fest og tilbedelse spiller viktige roller i folkets liv. Religiøse fester og faste går hånd i hånd. De større fester pleier å innledes av fastedager. Å faste blir kalt «å adlyde Guds lov», å avstå fra mat, kjøtt, melk og smør for å trette legemet og oppnå selvdisciplin og selvkontroll. Den vanligste fasten er fasten hver fredag og onsdag gjennom nesten hele året. Dessuten faster man 40 dager før påske. Fasten i påsken når sitt klimaks når en ikke spiser noe fra langfredag til midnatt på lørdag. Påsken er den største høytiden i landet. Man serverer overdådige måltider og riklig med drikkevarer til og med til den mest ubetydelige, til besøkende, til naboer og likeså til folk som passerer. Alle lykkønsker hverandre i anledning festen.

En annen viktig fest er «Meskel» eller Korsets fest. Den 27. september minnes de kristne hvordan Jesu kors ble gjenfunnet. Den sentrale begivenhet i Meskefeiringen er det store bålet som blir bygget opp i pyramideform og satt fyr på i alle byer og landsbyer. De grønne grenene av eier og eukalyptus sørger for at det blir stor røktvikling. Dette er viktig fordi et røksignal spiller en viktig rolle ved to anledninger i den gamle legenden. Det fortelles at Helena, mor til keiser Constantin som innførte kristendommen som statsreligion i det romerske riket, dro til Jerusalem for å lete etter det kors som var brukt til Jesu korsfestelse. Hun tente litt røkelse og ba om himmelsk ledelse. Røken fra den brennende røkelsen steg opp til himmelen og virvlet deretter tilbake til jorden og pekte på det sted hvor korset lå begravet. Korset ble gravd frem og St. Helena dro opp til den nærmeste høyden og tente en ild for å varsle keiseren om at hennes forsett var kronet med hell. Og denne ilden fortsetter å brenne også i dag.

Kirkens utseende

Eritrea er et land med kirker. Vanligvis er de store, runde, omgitt av en vegg med to porter, den ene rett ovenfor den andre. Alle kultsteder over hele landet ligner på hverandre. Vanligvis blir de bygget på høye fjelltopper omgitt av store sedertrær. I sentrum av kirken er det et firkantet rom, et slags «aller helligste», hvor «paktens ark» og hellige gjenstander blir oppbevart. Den viktigste delen er skrinet hvor imitasjonene av «lovens tavler» blir gjemt. Dette skrinet er viet en helgen. Bare prester har adgang til dette rommet.

Et bredt rom som ligner et galleri, omgir det hellige sted. Menigheten kan bevege seg rundt dette og fremsi sine bønner. Ytterveggene til denne sentrale helligdommen er dekorert med tegninger som viser bibelske hendelser. Blant disse bildene er det vanlig med bilder av kristne martyrer, helgener, djevler og drager. Kristne mennesker er avbildet med ansiktet vendt fremover, mens djevler og onde mennesker er vist i profil. Hundrevis av bysantinske tegninger utsmykker de indre rom i disse store kirkene. De fleste av dem er flere hundre år gamle.

Gudstjenestene Under gudstjenestene er det vanlig at presten danser rundt kirken, eller foran kirken, på samme måten som skikken var hos jødene i bibelsk tid. Prestene er kledd i sine vakreste skrud. Gudstjenesten kan ofte vare hele natten, fulgt av melodiose ritualer og klokkeslag. Prestene danser til takten av cymbaler, trommer og strengeinstrumenter. I løpet av gudstjenesten forretter prestene seremonier inne i det «aller helligste». Publikum får bare komme til korridoren som omgir det sentrale rom. Gulvet i denne korridoren er vanligvis dekket med duftende gress, velluktende også når det er tørket. Lange sanger blir sunget på geez, et dødt språk som nå vanligvis bare blir brukt i religiøse sammenhenger.

Etterpå, som en del av messen, blir den hellige nattverd delt ut i kirkens sentrale deler til de nattverdsøkende deltakerne, for det meste eldre folk og små barn, dvs. slike som ikke har et aktivt seksuelt samliv. De som har hatt samleie blir ansett for å være urene den følgende dag og ikke skikken for den hellige nattverd. På samme måten vil kvinner som har menstruasjon anse seg som urene og forbli hjemme. Fromme koptiske kristne vil vanligvis motta nattverden bare sju—åtte ganger i året etter omfattende forberedelse og skriftemål. Nattverden forrettes av en prest som bryter av en del av et brød med et kors på, deretter dypper han det i vin og gir det til den nattverdsøkende. Man skal ikke ha spist før man mottar nattverden. Under messen bærer prestene røkelseskar og kors i en prosesjon rundt det aller helligste. De er kledd i vakre kirkelige kapper og synger ritualene på geez. Som tegn på ydmykhet, lytter man til messen med bøyd hode. «Den som kysser kirken» er den vanlige betegnelsen for den som går til kirke.

Munker og nonner Å leve avsondret fra verden, slik munkene gjør, blir ansett for å være det ideelle i et menneskes søken etter hellighet og tjeneste for Gud. Når man «har fått nok» av denne ver-

den og ønsker å finne himmelen og rettskaffenhet, forlater man «denne verdens ting» og trekker seg tilbake fra andre folk. Munker og nonner lever i klostrene fullstendig avsondret fra andre folk. Etter å ha gått inn i klosteret blir det verdslige navnet aldri mer brukt og en er bare kjent som «far», «mor», «bror» eller «søster» alt etter hvilken alder man har. En munk eller nonne er lett å kjenne på hodebekledningen og bønnestaven.

Det er ikke spesielle plikter som påligger munkene, de tilbringer sine år på ulike måter. En ytterlighet er å livnære seg bare med røtter og urter. Andre kan leve nærmere det menneskelige samfunn eller gjøre pilegrimsreiser til Jerusalem.

Andre kristne kirker

Den katolske og den protestantiske kirken er andre grener av den kristne kirkefamilien som er representert i Eritrea. Den romersk-katolske kirken i Eritrea har også gamle tradisjoner, men den har aldri vært i stand til å gjenvinne den prestisje den hadde under intervensjonen til de portugisiske jesuittene. Likevel har den romerske kirken siden det 19. århundret vært meget aktiv for å verve nye medlemmer og drive undervisningsarbeid. Naturlig nok ga den italienske koloniadministrasjonen en viktig impuls til å øke disse aktivitetene. Katolikkene forsøkte ganske iherdig å rette sin religiøse propaganda til de koptisk troende da den muslimske faren var blitt overvunnet. De koptiske kristne svarte med å fastholde sin historiske religion og de former den hadde antatt i landet deres. Katolikkene lærte av sine feilgrep, og i dag har den katolske kirken beholdt mye av det som er av særskilt betydning for den tradisjonelle kristendommen i området. En innfødt biskop knyttet til Vatikanet er ansvarlig for de anslagsvis 20 000 romersk-katolske kristne i landet.

Sett i forhold til den ortodokse og den katolske kirken, er den lutherske kirken meget ung. De første misjonærene fra den svenske Evangeliske Fosterlandsstiftelsen gikk i land i havnebyen Massaua ved Rødehavet i mars 1866. Opprinnelig hadde de tenkt seg til den ikke-kristne orombefolkningen i sør-vest Etiopia. Men fordi de ikke kunne fortsette til disse områdene av politiske årsaker, ble det en lengre venteperiode i Eritrea. Det vokste da frem en ny målsetting, nemlig å reformere den eritreisk ortodokse kirken. Den koptiske kirken fryktet at dens stilling skulle bli svekket, og gjorde resolutt motstand mot lutheranerne. Men de svenske misjonærene lyktes i å kalle sammen et mø-

te med reformvennlige individer som la grunnlaget for deres aktiviteter. Ved siden av å innføre en protestantisk teologi, brakte misjonærene med seg moderne medisiner og redskaper som vakte interesse. Men propagandaen fra koptiske prester var så sterk at protestantene i Eritrea fremdeles kalles anti-Maria.

Misjonærenes arbeid ble totalt avbrutt av den italienske koloniadministrasjonen som i 1936 utviste alle misjonærene. I 1941 endte det italienske styret og svenskene kunne vende tilbake og utvide sin virksomhet ved å bygge skoler, klinikker og kirker. I dag har de protestantiske kirkene til sammen 8050 medlemmer.

Avslutningsvis bør vi merke oss at den koptisk ortodokse religionen er blitt isolert fra realitetene i dagens verden, til tross for dens høye alder og store evne til å overleve. Den er gammeldags og strever for å holde tradisjonene intakte i sin helhet. I stedet for å akseptere forandringene i samfunnet, motarbeider kirken disse forandringene. Men samfunnet, som kirken er en del av, har gått gjennom ulike utviklingstrinn. Som et resultat er flere av de tradisjonelle religiøse aktivitetene blitt uforenlige med dagens behov. Feiringen av et stort antall festdager, fasten og skillet mellom ren og uren mat er noen av dem. Kanskje det mest tydelige tegn på motstand mot endringer er det faktum at kirken i sine gudstjenester ennå bruker et språk som ikke har vært i bruk på flere århundrer. Fra kirkens grunnleggelse og like til våre dager har den ikke gjennomgått noen betydelige reformer. Det kan derfor sies at mye av dens tro og praksis passet bedre i fortiden enn i nåtiden. Av den grunn befinner kirken seg ofte i motsetning til de sosiale, økonomiske og tekniske endringer som finner sted i samfunnet.

Det rådende syn innen den koptiske kirken, er at den sosiale ordning er skapt av Gud. Det er derfor det onde i den opprørske menneskelige natur som ønsker å innføre forandringer i samfunnet. Når nye og merkelige ting skjer, tolkes det som et tegn på at verdens ende er nær. På grunn av de forandringer som har funnet sted mener tradisjonalistene at verdens ende er nær forestående. Enden vil komme når Kristus kommer tilbake. På grunn av menneskets ondskap, mener man at denne dagen vil bli en vredens og ulykens dag. En dommedag.

EMNETU TEFAY

F. 1944. Teknisk sekretær, dokumentkontrollør ved Elf Aquitaine Norges Heimdal-prosjekt. Som freelance journalist skriver Tesfaye om eritreisk natur og kultur, historie, aktuell politikk m.v. Adr.: Digranesvn. 15, 4000 Stavanger.